

ДОСТЪПНИЯТ ТУРИЗЪМ И БЪЛГАРСКИЯТ ОПИТ: ПОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВИ

Радослав Христов

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Изследването анализира състоянието и развитието на достъпния туризъм в България, като подчертава значението му за хората със специални потребности. Разгледана е ключовата роля на организации като Сдружение „Клъстер за достъпен туризъм“ и Българската асоциация за рекреация и туризъм за премахването на физическите и информационните бариери. Специално внимание е отделено на международното сътрудничество и инициативи като Лигата на историческите и достъпни градове, в която Фондация „Созопол“ е активен участник. Методологичният подход е подчинен на целта да бъдат идентифицирани и систематизирани постиженията и перспективите в областта на достъпния туризъм в България с фокус върху реално осъществени инициативи и добри практики. Основен източник на емпирични данни са публично достъпни ресурси, публикувани в интернет пространството. Представени са иновативни проекти за подобряване на достъпността в селските и природните райони чрез съвместно проектиране на услуги. В заключение, са направени изводи, че са необходими по-голяма устойчивост на инициативите и превръщането на достъпността в национален приоритет. Успехът в тази сфера зависи от тясното сътрудничество между държавната администрация, бизнеса и неправителствения сектор.

Ключови думи: достъпен туризъм; туристически услуги; хора със специални потребности; НПО; България

ВЪВЕДЕНИЕ

Предвид естеството и въздействието си, туризмът трябва да бъде достъпен за всички хора. Благодарение на универсалното прилагане на принципа на равните възможности, насоките и резолюциите, издадени от международните институции, както и на положителното законодателство, действащо в много страни, туризмът се разглежда като право на всички и следователно трябва да гарантира премахването на бариерите, които позволяват упражняването на тези права. Туризмът за всички е широко разпространен социален императив, който следва да бъде осъществен чрез публичните власти и от организациите, които по някакъв начин участват в предоставянето на туристически услуги. Лицата с увреждания или със специални нужди са пълноправни граждани, все по-важен сегмент от туристическото търсене за бизнеса на отрасъла и фактор за разнообразяване на дестинациите и продуктите в стратегиите за развитие на туризма (World Tourism Organization and Fundación ACS, 2015).

М. Карнейро и др. посочват, че днес различни организации (неправителствени и благотворителни, фондации, асоциации и др.) оказват ежедневна помощ в редица аспекти от ежедневието на хората със специални потребнос-

ти, включително подкрепа за участие в дейности, свързани с отдих и туризъм (Carneiro et al., 2022). Подобни организации могат да играят решаваща роля в насърчаването на дейности за такива лица, тъй като познават техните характеристики, нужди и ограничения. Поради това те са в състояние да идентифицират ограниченията, които възпрепятстват ефективното им участие, да подбират подходящи продукти и преживявания според профила на тези хора, а също така могат да получат средства за финансиране на туристически дейности (Loi et al., 2015). Освен това тези организации могат да стимулират желанието на хората да участват в дейности, които им дават възможност да развият своите умения. Това е от особено значение за тези, които нямат възможност да участват в такива активности главно поради ограничени финансови средства, липса на придружител или невъзможност сами да планират и организират туристически пътувания (Carneiro et al., 2022).

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Настоящото изследване се основава на прилагането на общонаучните методи на анализ и синтез. Методологичният подход е подчинен на целта да бъдат идентифицирани и систематизирани постиженията и перспективите в областта на достъпния туризъм в България с фокус върху реално осъществени инициативи и добри практики. Основен източник на емпирични данни са публично достъпни ресурси, публикувани в интернет пространството. В рамките на проучването е извършен целенасочен анализ на официални уебсайтове, доклади, информационни материали и медийни публикации на български организации, ангажирани в сферата на достъпния туризъм. Анализът е осъществен чрез систематичен преглед на наличната информация, като са открити целите, обхватът, насочеността и резултатите от конкретните инициативи в тази област. Проучването не си поставя за цел изчерпателно идентифициране и представяне на всички инициативи, реализирани в национален мащаб или в рамките на международно сътрудничество с българско участие. Подобна задача би изисквала значително по-широк емпиричен обхват и допълнителни методи за събиране на данни. То е насочено към селективен подбор на показателни примери, които могат да бъдат определени като добри практики поради своята иновативност или положително въздействие върху достъпа до туристически услуги за хора със специални потребности. Водещата изследователска задача е формулирането на обобщения и изводи, които да допринесат за по-доброто разбиране на значението на достъпния туризъм в български контекст. На тази база са предложени и насоки за бъдещо развитие в посока утвърждаването на достъпния туризъм като важен елемент от устойчивото развитие на туристическия сектор в България.

РЕЗУЛТАТИ

Сдружение „Клъстер за достъпен туризъм“

Сдружение „Клъстер за достъпен туризъм“ е първата организация в България, която развива този вид туризъм и първият клъстер в световен мащаб,

обединяващ бизнеса, НПО и институции в тази насока. То включва 13 фирми, 3 организации с нестопанска цел и 2 физически лица в перспективната и иновативна област на достъпния туризъм. Сдружението е създадено на 9 февруари 2011 г. и се финансира по спечелен проект по ОП „Конкурентоспособност“ на ЕС по схемата за подкрепа на развитието на клъстерите в България. Проектът приключва през 2013 г.

Създаването на клъстера през 2011 г., според неговите членове, е в резултат на това, че в България не се работи за усъвършенстване на туристическите бази, транспортните и туроператорските услуги, които да бъдат предназначени за всички хора съобразно техните специфики и различия. Също така в обосновката си за необходимостта от подобна организация те посочват, че туристическият сектор в България в сферата на достъпната среда за всички не е развит. Хората със специфични нужди нямат информация за налични достъпни места, няма достатъчно такива туристически обекти, а и липсва дискусия в публичното пространство. Членовете на клъстера са обединени около мнението, че подобряването на качеството на туристическите услуги в България и подсигурирането на лесен достъп до тази информация са път към създаване на пътуване без граници на европейско равнище. За да бъде решен този проблем, отбелязват те, са необходими първоначални проучвания, които да очертаят липсващите нива и необходимостта от развитие с цел изготвяне на стратегии и планове за действия, залагащи на обучения на персонала и включване на услуги, необходими за спецификите и нуждите на всички.

За своя мисия „Клъстер за достъпен туризъм“ приема развиването на туризма в България в синхрон с европейските и световните социални ценности за хората със специфични нужди, с идеята, че по този начин той ще стане по-конкурентен. За постигането на това той си поставя няколко основни цели, а именно: превръщането на България в по-популярна туристическа дестинация за клиентите на достъпния туризъм чрез повишаване на нивото на достъпност на услугите, средата и информацията за хората със специфични нужди; изграждане на силна структура, която развива този тип туризъм в страната и в резултат на това привлича все повече крайни потребители.

Основната дейност на клъстера е фокусирана върху популяризиране и развиване на достъпността в туризма като неизползван потенциал на туристическия продукт в страната с бранд „България за всички“. Наред с нея той работи също така за популяризиране на ползите от достъпния туризъм за бизнеса и обществото като цяло; разработва и предлага различни и подходящи туристически пакети; изучава нуждите на клиентите на достъпния туризъм; консултира бизнеса за повишаване на достъпността; популяризира България като подходяща дестинация за достъпен туризъм. България разполага с чудесни разнообразни природни, културни и исторически дадености, които благоприятстват развитието на достъпния туризъм, и затова организациите в „Клъстер за достъпен туризъм“ виждат голям потенциал за развитие на този неизползван ресурс.

Клъстерът за достъпен туризъм цели да развива достъпността във всичките

и направления, свързани с туризма. Той предлага достъпни маршрути, обединяващи места и услуги, които да удовлетворят повечето хора със специфични нужди. Идеята е, че успехът в тази насока ще въздейства на бизнеса и държавната администрация по един убедителен начин, който е различен от законовите задължения, а именно посредством бизнес потенциала. Една от главните цели, която клъстерът си поставя да постигне, е изграждането на база данни за достъпността в страната, която да включва информация за всички звена от туристическата верига (Bulgaria for all, n.d.).

Българска асоциация за рекреация и туризъм (БАРТ)

Достъпният туризъм е акцент в дейността и на Българската асоциация за рекреация и туризъм. БАРТ е юридическо лице с нестопанска цел, осъществяващо дейност в обществена полза. Сдружението обединява на доброволен принцип физически лица, национални, регионални и местни организации и административни структури, национални и природни паркове, фондации, туроператори, туристически агенции, хотелиери, къщи за гости и семейни хотели, превозвачи, застрахователи и други лица от сферата на туризма, екологията, културата и производството, както и специализирани предприятия и кооперации на хора с увреждания, които споделят идеите за социален туризъм като двигател на местното и регионалното развитие, както и опазването и устойчивото използване на българското природно, културно и историческо наследство като средство за социалната интеграция на хората с увреждания. В Сдружението могат да членуват юридически и дееспособни физически лица, които споделят идеите на организацията.

БАРТ функционира за постигане на следните цели:

- подпомагане на своите членове и защита на техните интереси на национално, регионално и местно равнище;
- опазване и устойчиво използване на българското природно, културно и историческо наследство;
- повишаване на информираността и утвърждаване на социалния туризъм в България като средство за интегриране на хората с увреждания и лицата в рискови групи;
- издигане на нивото на професионална квалификация в сферата на туризма като цяло;
- утвърждаване на България като европейски значима дестинация за туризъм;
- интегриране на хората с увреждания и лицата в неравностойно социално положение чрез рекреация, спорт и туризъм.

За постигане на целите си БАРТ участва в комисии, комитети, технически конференции и е в контакт с политическите лидери, пред които лобира за достъпен туризъм, както и за достъпна градска и извънградска достъпна архитектурна среда, достъпен обществен транспорт, възможност за достъпни спортни, културни и развлекателни събития. От 2015 г. сдружението е член на Глобалния договор на ООН и Европейската мрежа за достъпен туризъм (ENAT). От 9

май 2018 г. с Решение № 309 на Министерския съвет БАРТ е призната за национално представителна организация на и за хора с увреждания.

Интернет платформата на БАРТ е полезен източник на ресурси в областта на достъпността както за лица с увреждания, така и за организациите, които работят в тази сфера. В отделна секция са представени български хотели, предлагащи достъп до своите услуги за хора в неравностойно положение. Към януари 2026 г. в списъка са включени 60 хотела, които са посочили в портфолиото си каква достъпност предоставят на своите клиенти. С амбицията да направи уебсайта си полезно място както за хората с увреждания, така и за всички, които желаят да улеснят тяхното ежедневие, в секция „Достъпни обекти“ екипът на БАРТ дава възможност на своите потребители да изпратят предложение за обект, който им е направил впечатление. Необходимо е да бъде посочен видът на обекта (хотел, ресторант, здравно заведение, търговски или туристически обект, образователна институция, гара/автогара, държавно учреждение, културен или спортен обект), като бъдат приложени местонахождение, кратко описание и снимков материал. Също така платформата предоставя актуална информация по теми, свързани с достъпната среда (БАРТ – Българска асоциация за рекреация и туризъм, б.г.).

Фондация „Созопол“

Фондация „Созопол“ е основана през 2002 г. за осъществяване на дейност в обществена полза и цели:

- насърчаване на съпричастността на обществото за опазване на околната среда, материалното и нематериалното културно наследство. Използване на добри изпитани практики и иновативни методи при изпълнение на тези цели;
- популяризиране на материалните и духовните ценности, провеждане на обучения на нива, отнасящи се до всички възрастови групи, и подпомагане на международното сътрудничество в полза на хората и развитието;
- сътрудничество с компетентните международни правителствени и неправителствени организации, свързани с дейности в сферата на образованието, културното наследство, опазване на природата, осигуряване на достъпна среда за възрастни хора и хора с увреждания;
- подпомагане на социалната интеграция и личностната реализация на възрастни хора и хора със специфични възможности.

Фондация „Созопол“ е първата българска неправителствена организация, приета на 9 септември 2011 г. в официално партньорство с Организацията на обединените нации за образование, наука и култура (ЮНЕСКО). От 3 февруари 2012 г. фондацията има статут на консултативен партньор на ЮНЕСКО. От 23 август 2016 г. тя е активен участник в **Проект „Zero“**, създаден от международната неправителствена организация – Фондация „ESSL“ (Sozopol Foundation, n.d.). Началото на Проект „Zero“ е дадено през 2008 г. Той се разработва в цял свят с политика на действие върху цялостно подпомагане и включване на хората с увреждания в дейности, касаещи активното им участие в обществения живот. През последното десетилетие проектът е създал глобална

мрежа от над 10 000 експерти, политици, корпорации, учени и други хора със и без увреждания, които работят по прилагането на Конвенцията за правата на хората с увреждания на ООН (Zero Project: For a world with zero barriers, n.d.).

От 2013 г. Фондация „Созопол“ е член на **Лигата на историческите и достъпни градове** към Европейския център на фондациите, Брюксел. В резултат на добре изпълнени национални и международни проекти от Фондация „Созопол“, касаещи дейности, активно включващи възрастни хора и хората с увреждания в обществения живот, град Созопол е един от шестте града в Европа, приети в Лигата на историческите и достъпни градове, заедно с Мюлуз (Франция), Торино (Италия), Авила (Испания), Виборг (Дания) и Лука (Италия). Стартира през 2010 г., Лигата на историческите и достъпни градове е пилотен петгодишен проект, който се фокусира върху подобряването на достъпността на историческите градове, като в същото време насърчава развитието на устойчив туризъм и защитата на културното наследство. Основната цел на проекта е не само да позволи на хората с увреждания и техните семейства да се насладят напълно на свободното си време и културните дейности, но и да стимулира туризма сред хората с увреждания, живеещи в Европа. Също така проектът цели да допринесе за дългосрочното културно и социално развитие на градовете. Подобреният достъп до културното наследство на града го прави по-динамичен и привлекателен за неговите жители и туристи и по този начин увеличава неговата икономическа печалба и растеж.

В историческия център на всеки град член се разработва туристически маршрут, включващ интересни сгради, музеи, паркове, ресторанти, магазини и туристически информационни центрове. Важно е да се отбележи, че уврежданията се разглеждат в най-широкия смисъл, включително сензорни и физически увреждания, и че като се следват критериите на универсалния дизайн, подобренията в достъпността са замислени за дългосрочна полза за всички посетители, жители и туристи. В резултат на това по тези маршрути всеки може не само да се разхожда и да изследва самостоятелно градския пейзаж, но и да се ориентира и да взаимодейства със заобикалящата го среда благодарение на информационни табели (като тактилни билбордове, гидове на езика на знаците и аудиогидове) и други интерактивни цифрови инструменти, които са достъпни за всички (LHAC, n.d.).

Проект „Access-IT – Иновации за достъпен туризъм в природни и селски райони“

Проектът „Access-IT – Иновации за достъпен туризъм в природни и селски райони“ се реализира в периода 2019–2022 г. с фокус преодоляване липсата на компетенции в областта на достъпния туризъм. Общата цел на проекта е да се изгради капацитет на европейските малки и средни предприятия в туризма за преодоляване на пропуските в достъпа чрез съвместно проектиране на иновативни решения за туристически продукти за клиенти със специфични изисквания за достъп. Партньор от българска страна е Европейски център за качество ООД, който реализира проекта съвместно с Университета за социални

науки – Полша, Местната инициативна група „Molise verso il 2000“ – Италия, Европейската федерация за селски туризъм (EuroGites), Европейската мрежа за достъпен туризъм (ENAT) и Автономния университет в Барселона (UAB).

Конкретните цели на проекта са:

- определяне на факторите за достъпност на туризма в природните и селските райони;
- разработване на казуси за достъпен туризъм в природните и селските райони, като се използват видео и други методи за заснемане и записване на подобрения в достъпа и потребителско преживяване от първа ръка;
- осигуряване на практическа подкрепа и насоки за бизнеса, повишаване на иновационната способност на туристическите малки и средни предприятия за разработване на достъпни туристически продукти в сътрудничество с ключови заинтересовани страни;
- създаване на солидна основа за използване и пренасяне на резултатите от проекта сред по-широка група от заинтересовани страни;
- повишаване на информираността за възможностите за бизнес на достъпния туристически пазар сред малките и средните предприятия от Европейския съюз, работещи в природните и селските райони.

По проекта „Access-IT – Иновации за достъпен туризъм в природни и селски райони“ са разработени няколко продукта, като първият от тях е Доклад относно определящите фактори за достъпност на туризма в природни и селски райони. Вторият продукт включва видео примери за достъпен туризъм, базирани на интервюта с представители на малки и средни предприятия, които внедряват иновативни решения за подобряване на достъпността на своите продукти или услуги. Интерактивен инструмент за подкрепа на бизнеса е друг продукт, разработен по проекта. Той включва насоки как да се предприеме стратегически подход към иновациите при разработването на достъпни туристически продукти, както и уеббазиран инструмент за оценка на достъпността и сценарии на сесии за съвместно проектиране. Продуктът предоставя дидактически ресурси за практически обучения, готови да бъдат интегрирани като част от предложения за обучение. Четвъртият продукт е книжка с препоръки, която обобщава добрите практики и успешните истории на заинтересованите страни за достъпни туристически предложения. Чрез нея целевите групи на проекта могат да се възползват от насоки за съвместно проектиране на предложения за достъпен туризъм (Иновации за достъпен туризъм в природни и селски райони, б.г.).

ДИСКУСИЯ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Достъпният туризъм бележи солиден напредък в световен мащаб през последните години, но въпреки това организациите, работещи в тази област, трябва да положат още усилия в посока премахването на ограниченията, с които се сблъскват хората със специфични потребности при извършването на дейности, свързани с отдиха и туризма. Както Е. Микопулу и др. отбелязват, подобряването на достъпността на съоръжения, транспорт, атракции и дестинации като

цяло изисква сътрудничество между широк кръг от заинтересовани страни. Достъпност може да бъде предоставена само когато те работят заедно и имат специално разработени стратегии, насочени към достъпния туристически пазар. Авторите посочват, че сътрудничеството е ключов фактор за предлагането на решения в областта на достъпния туризъм, признаването на стойността на този пазар и капитализирането му (Michoroulou et al., 2015).

България не прави изключение от тенденциите в глобален мащаб, макар и напредвайки с по-малки стъпки, като през последните години се наблюдава раздвижване с положителен знак по отношение на достъпността и достъпния туризъм. Благодарение на реализираните инициативи страната ни се превръща във все по-разпознаваем партньор на картата на достъпния туризъм, сътрудничейки си с някои от водещите организации, като Европейската мрежа за достъпен туризъм (ENAT) и Световната организация по туризъм към ООН (UN Tourism). Въпреки това следва да се обърне внимание на факта, че дейностите са базирани предимно на проектен принцип, с твърде ограничен във времето диапазон на действие. В голяма степен краткият живот на тези проекти не позволява извеждането на ясни и конкретни индикатори, които да очертаят трайни тенденции за перспективите пред достъпния туризъм у нас. Липсата на устойчивост и солиден обществен ангажимент – утвърдили се като незаобиколими фактори в глобалните политики за достъпност – възпрепятства потребителите на достъпен туризъм в получаването на точна и навременна информация преди, по време на пътуването и при пристигането до желаната от тях дестинация.

От друга страна, традиционното изключване на хора с увреждания от всички сфери на обществения живот, липсата на икономическа мотивираност, както и на дискусия по темата, които още преди повече от 10 години Клъстерът за достъпен туризъм очертава като основни проблеми в сферата (Bulgaria for all, n.d.), остават сериозна бариера пред пълноценното участие на тази група лица в туристически дейности. Преодоляването ѝ би било възможно единствено чрез поставянето на достъпността като приоритет на национално ниво и търсенето на по-широк кръг от възможности за коопериране между администрациите по места и представителите на туристическия сектор. Не на последно място – а може би дори на първо по важност – трябва да бъде взето предвид по-активното участие на организациите на хората с увреждания, тъй като именно те са запознати най-добре с потребностите и търсенията на потребителите на достъпния туризъм.

REFERENCES

- BART – Balgarska asotsiatsia za rekreatsia i turizam. (n.d.). <https://www.bartbg.com/>
[BART – Българска асоциация за рекреация и туризъм. (б.г.). <https://www.bartbg.com/>]
- Bulgaria for all. (n.d.). <http://www.bulgariaforall.com>
- Carneiro, M.J. et al. (2022). The role of social organisations in the promotion of recreation and tourism activities for people with special needs. *European Journal of Tourism Research*, 30, 25 p. <https://doi.org/10.54055/ejtr.v30i.2153>

- Inovatsii za dostapen turizam v prirodni i selski rayoni. (n.d.). <http://accessitpro.eu/bg/home-page-bg/> [Иновации за достъпен туризъм в природни и селски райони. (б.г.). <http://accessitpro.eu/bg/home-page-bg/>]
- LHAC. (n.d.) <http://www.lhac.eu/>
- Loi, K.I. et al. (2015). People with disabilities (PwD) in the tourism industry – concepts and issues. *Critical Tourism Studies Conference VI “10 years CTS: Reflections on the road less travelled and the journey ahead”*, Opatija, Croatia, 26-30 June 2015, 17 p. <https://wp.nyu.edu/cts2015/wp-content/uploads/sites/657/2015/06/Loi-and-Kong.pdf>
- Michopoulou, E. et al. (2015). Accessible tourism futures: the world we dream to live in and the opportunities we hope to have. *Journal of Tourism Futures*, 1(3), 179–188. <https://doi.org/10.1108/JTF-08-2015-0043>
- Sozopol Foundation. (n.d.). <https://sozopol-foundation.com/>
- World Tourism Organization and Fundación ACS. (2015). *Manual on Accessible Tourism for All – Public-Private Partnerships and Good Practices*. Madrid: UNWTO, 282 p. <https://doi.org/10.18111/9789284416585>
- Zero Project: For a world with zero barriers. (n.d.). <https://zeroproject.org/>

ACCESSIBLE TOURISM AND THE BULGARIAN EXPERIENCE: ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS

Abstract: *The paper examines the current state and growth of accessible tourism in Bulgaria, highlighting its importance for people with special needs. It explores the key role played by organizations like the Accessible Tourism Cluster Association and the Bulgarian Association for Recreation and Tourism in eliminating physical and informational barriers. Special emphasis is placed on international cooperation and initiatives such as the League of Historical and Accessible Cities, with Sozopol actively participating. The methodological approach is designed to identify and organize achievements and future opportunities in Bulgaria’s accessible tourism sector, focusing on practically implemented initiatives and best practices. Empirical data mainly come from publicly available online resources. Innovative projects aimed at enhancing accessibility in rural and natural areas through co-designed services are also showcased. Overall, the findings suggest that for initiatives to be more sustainable, accessibility must be recognized as a national priority. Success relies on close collaboration between government agencies, the business community, and non-governmental organizations.*

Keywords: *accessible tourism; tourism services; people with special needs; NGOs; Bulgaria*

Assist. Prof. Radoslav Hristov, PhD

ORCID ID: 0000-0003-3386-4238

WoS ResearcherID: ABJ-2841-2022

University of Library Studies and Information Technologies

Sofia, Bulgaria

E-mail: r.hristov@unibit.bg